

KANT'IN ELEŞTİRİ FELSEFESİNDE BİLGİDEN YARGIYA İNSAN HUMAN FROM KNOWLEDGE TO JUDGMENT IN KANT'S CRITICAL PHILOSOPHY

Eylem YILDIZER

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Bölümü,
eyildizer@gmail.com, İzmir/Türkiye, 0000-0002-5689-3739

ÖZET

Immanuel Kant'ın eleştiri felsefesi yalnızca on sekizinci yüzyıl düşüncesinde yarattığı etki bakımından değil, aynı zamanda kendisinden sonra da devam edecek yeni felsefi düşünme alanlarına işaret etmesi ve bir bütün olarak modern dünyanın sorunlarına eğilmesi bakımından da günümüz düşüncesinde önemli bir odak olmayı sürdürür. Her ne kadar felsefe tarihi çalışmalarında sıklıkla Kant'ın eleştiri öncesi ve eleştiri sonrası çalışmaları şeklinde bir ayrıma rastlanıyorsa da Kant'ın ilk dönemlerinde metafiziğe ve bilime duyduğu ilgi, eleştiri felsefesinin temellerini oluşturur. Kant'ın eleştiri felsefesinde döneminin belli başlı krizlerine çözüm ürettiğinin, bunu yaparken de modern insanın kapasitelerini ortaya koymak suretiyle bir insan ve toplum tahayyülünde bulunduğu altını çizmek gerekir. Zira Kant bilmenin eylemekle ilişkisini, öznel yargıların iletilibilirlik imkânını ve özgürlük ile zorunluluk arasındaki bağı tartışırken temelde insan türünün yetilerine işaret eder, ancak bunu belirli bir tarihsel dönemin gözlemine dayanarak değil gerçekleşebilecek olandan hareketle yapar. Bir başka deyişle Kant'ın eleştiri felsefesi "aklını kullanma cesareti" gösterebilecek ve böylelikle içine düştüğü kuramsal ve pratik krizlerden çıkabilecek insanın her dönemde kullanabileceği yetilerine işaret eder. Bu çalışmada Kant'ın eleştiri felsefesinde görülen insan anlayışı, özel olarak *Yargı Gücünün Eleştirisi*'ni, genelde ise üç kritiği ele alarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Eleştiri Felsefesi, Epistemoloji, Pratik Felsefe, Estetik

ABSTRACT

Immanuel Kant's philosophy of criticism continues to be an important focus in today's thinking, not only in terms of its impact on eighteenth century thought, but also in terms of pointing to new areas of philosophical thinking that will continue after him and addressing the problems of the modern world as a whole. Although there is a distinction between Kant's pre-criticism and post-criticism in the history of philosophy studies, Kant's interest in metaphysics and science in his early periods forms the basis of his critical philosophy. It should be underlined that Kant produced solutions to the major crises of his period in his critical philosophy, and while doing this, he had an envision for human and society by revealing the capacities of modern humans. Because when Kant discusses the relation of knowing with acting, the possibility of the communicability of subjective judgments, and the link between freedom and necessity, Kant basically points to the abilities of the human as a species, not based on the observation of a particular historical period, but on the basis of the possible to happen. In other words, Kant's critical philosophy points to the abilities that a human being can use in every period, who can have "the courage to use his mind" and thus get out of the theoretical and practical crises. In this study, the understanding of human being seen in Kant's critical philosophy will be presented by discussing the Critique of the Power of Judgment in particular and three critiques in general.

Keywords: Kant, Critical Philosophy, Epistemology, Practical Philosophy, Aesthetics

1. GİRİŞ

Kant'ın eleştiri felsefesinin temellerinde, bir bütün olarak doğanın varlığı, bilgisi ve insanın eyleme kapasitesini de içerecek bir biçimde türsel bir varlık olarak kapasitelerinin araştırılması yatar. Eleştiri felsefesine ilerlerken Kant, doğaya ve doğa bilimlerine dair incelemelerini, dönemin epistemoloji tartışmalarının ana soruları ekseninde sürdürür. Sözgelimi 1744'te ayrıldığı üniversiteye 1955'te döndüğünde Kant'ın ilgi alanları doğa bilimlerinin farklı dallarını da kapsayacak kadar genişlemiş, bu ilgisinin sonucunda aynı yıl *Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı (Universal Natural History and Theory of the Heavens)* başlıklı makaleyi yayınlamıştır. Bilginin temelini ne olduğu sorusu, on yedinci yüzyıldaki rasyonalist etkinin de sürdüğü koşullar altında Kant için henüz felsefi çalışmalarının ilk yıllarında bile önemli bir araştırma konusudur. Özellikle Christian Wolff'ün

metafiziğin temellerine ilişkin çalışmalarına yönelik eleştirel bir yaklaşım sergileyen Kant, “nedensellik, beden-zihin etkileşimi ve Tanrı’nın varlığına ilişkin geleneksel metafizik kanıtlar” üzerine çalışmalarını sürdürür (Wood, 2005, s. 7). Bu konudaki en önemli eseri sayılabilecek *Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena (Prolegomena to Any Future Metaphysics)* 1783’te yayınlanmış olsa da temelini yıllar öncesindeki bu eğilimlerden alır. Elbette bu eserin 1781’de yayınlanan *Saf Aklın Eleştirisi*¹ (*Critique of Pure Reason*) ile de bağlantısı vardır. *Prolegomena*’nın ardından 1785’te yayınlanan *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi (Groundwork for the Metaphysics of Morals)* Kant’ın etik sisteminin adeta zeminini oluşturur ki, bu zeminden hareket eden Kant 1787’de *Saf Aklın Eleştirisi*’ne pratik akla ilişkin bir bölüm eklemek ister. Ancak daha sonra bölüm fazlaca uzun olduğu için (1788’de) ayrı bir kitap olarak yayınlanır ve böylece *Pratik Aklın Eleştirisi (Critique of Practical Reason)* ortaya çıkar. Kant eleştirel projesinin ilk iki kitabında ortaya koyduğu, usun doğanın bilgisini edinmedeki teorik kullanımı ile ahlak alanındaki pratik kullanımı arasında gördüğü uçurumu ele almak üzere giriştiği çalışmasının sonunda 1790’da *Yargı Gücünün Eleştirisi*’ni (*Critique of Power of Judgment* ya da *Critique of Judgment*) yayınlar. Bu üç eser gerek biçimsel açıdan gerekse de insanın zihin kapasitelerine dair belirlemelerinin bir sistem oluşturan uyumu açısından bütünlüklü bir biçimde ele alınmayı gerektirir. Kant’ın eleştirel felsefesinin pratik felsefeye açtığı alan açısından ise eserlerin yayınlanmasındaki kronolojik sıra önem kazanır: Kant eserlerinde sırasıyla bilmenin imkânını, ahlaki eylem ve özgürlüğün imkânını ve son olarak da öznel fakat iletilebilir yargıların imkânını tartışır ki doğa, özgürlük ve sanat olarak belirleyebileceğimiz bu üç alan birbirleriyle ilişkileri içinde ele alınmıştır. Kant’ın eleştiri felsefesinde döneminin belli başlı krizlerine çözüm ürettiğinin, bunu yaparken de modern insanın kapasitelerini ortaya koymak suretiyle bir insan ve toplum tahayyülünde bulunduğu altını çizmek gerekir.

2. DOĞA: BİLGİNİN SINIRINI ÇİZEN İNSAN

Kant eleştiri felsefesinin bu ilk eserinde genel anlamda bilginin nasıl mümkün olduğu sorusuna yanıt arar, bu arayışının temelindeyse rasyonalistler ve empiristlerin bilginin mümkünlüğü konusundaki iddialarının sonuçlarının yarattığı çelişkili durum yatar. Bir yanda empiristlerin yalnızca deneyime dayanan bir bilgi anlayışı ve bunun sonucunda ortaklaşamayan bilgi sorunu ortaya çıkarken, diğer yanda rasyonalistlerin akli sınırlandırmadan bilme yetisiyle donatmaları sonucunda kendisinden başkasının aklına ihtiyaç duymayan insan anlayışı belirir. Bir bakıma her iki görüş de aynı noktada düğümlenmektedir: insanın (öznenin) dünyayla (nesneyle) karşılaşması sonucunda edinilen bilginin geçerliliğinden nasıl emin olunabilir? Rasyonalistlere göre içe dönerek öznel bir bakışla ve sınırsızca bilen bir akla sahip olan insan, bilgisinin geçerliliğini yalnızca kendi aklında sınayarak nasıl geçerlilik iddiasında bulunacaktır? Benzer biçimde sadece deneyime dayanan bilgi sonsuz sayıda çeşitlilik gösterebilen öznel deneyimlerin olumsuzluğundan nasıl sıyrılacaktır? Kant için her iki görüşün de tıkanıdığı esas nokta olumsuzlukları bertaraf etmeden geçerli bilginin mümkünliğini kanıtlayamamalarıdır. Kartezyen bilme anlayışının öz bilince dayanan akıl tasavvuru Kant’a göre, modern dönemin en önemli sorunu olan nesne-özne ilişkisi sorununu çözemediği gibi, pratik alanda da bir dizi soruna neden olur. Akli sınırsızca bilen, kendine dönerek kendini sınyan yetilere sahip olarak nitelemek yalnızca geçerli bilginin mümkünliğini değil bu geçerliliğin ilan edilişi dolayısıyla moral ve politik alanları da tehlikeye düşürmektedir.

Kartezyen akıl anlayışı, yalnızca kendine dönmekle bilgisinin geçerliliğinden emin olan öznelin nasıl olup da bir arada yaşayabildiğinin cevabını vermez. Birbiriyle ilişki kurmayan akılların hangisinin iddiasının geçerli olacağı saf bilgi alanında ve yetiler temelinde

¹ Bu metinde kaynak olarak Türkçeye Aziz Yardımlı tarafından çevrilen *Arı Usun Eleştirisi* kullanılsa da metinde Kant’ın eseri *Saf Aklın Eleştirisi* olarak anılacaktır.

çözümlemedikçe karşımıza güç ve iktidar problemi çıkacaktır. Bilgisinden sadece kendi bakışıyla emin olan bağlantısız özneler arasında en güçlü olan, iktidar sahibi olan bilgisinin geçerliliği iddiasını da en yüksek perdeden ilan eden olacaktır ki bu Kant'a göre totaliterliği ortaya çıkaracaktır. Diğer tarafta ise deneyimin sonsuz çeşitliliğinde kalan bilgi, kamusallaşamayacak, geçerlilik iddiasını da yitirecektir. Burada sorun yalnızca epistemolojik bir sorun değildir; tümel-tikel gerilimi de iki bakış açısında da çözümsüz kalmaktadır. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'ndeki ana hedefi bu soruna özgün bir çözüm getirmek, saf bilginin imkânını yine saf bilme alanından çıkararak ortaya koymaktır.

Eğer [görü] kendini nesnelerin yapısına uydurmak zorundaysa, bunlar üzerine herhangi bir şeyin nasıl *a priori* bilinebilecek olduğunu anlamak güçtür; ama nesne (duyu nesnesi olarak) kendini [görme] yetimizin yapısına uyduracaksa, o zaman bu olanağı kolayca anlayabilirim. Ama, eğer birer bilgi olacaklarsa, bu [görüde] durup kalamayacağım için, tersine bunları tasarımlara dönüştürüp nesne olarak herhangi bir şeyle ilişkilendirmem ve bu nesneyi onlar yoluyla belirlemem gerektiği için, *ya* bu belirlenimi ortaya çıkarmamı sağlayan kavramların nesneye uyduklarını varsaymalıyım –ki bu durumda yine nesnelere üzerine herhangi bir şeyi *a priori* bilmenin yolunda yatan aynı güçlülük karşılaşırım; *ya da* nesnelerin, *ya da* yine aynı şey, *deneyimin* –ki nesnelere (verili nesnelere olarak) yalnızca onda bilinirler- bu kavramlara uygun düşüklerini varsaymalıyım –ki bu durumda daha kolay bir çıkış yolu hemen görünmektedir, çünkü deneyimin kendisi kuralları benim kendimde olan [anlama yetisinin] gereksindiği bir bilgi türüdür. (Kant, 1993, s. 25)

Kant'ın cevap aradığı sorular, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde izleyeceği yöntemi de ortaya serer: neyi bilebilirim, neyi umabilirim, ne yapabilirim ve insan nedir sorularına verilecek yanıtlar, aklın sınırlarını çizerek inanç alanındaki ve pratikteki olanakların ortaya konulmasıyla bulunacaktır. Bu bakımdan Kant niyetini ve buna uygun yöntemi *Saf Aklın Eleştirisi*'nin önsözünde ifade eder. Metafiziğin bilgiyi olanaklı hale getirecek şekilde yeniden kurulmasına dair gerekliliği önce aklın kendisinin yargı verme yetilerini belirlemesiyle yerine getirileceğini belirleyen Kant, analitik yargılar ile sentetik yargılar arasında bir ayrıma gider. Yalnızca özdeşlik ve değişmezlik ilkelerine dayanan analitik yargılar, bilgimizi genişletmez; $A=A$ türünden yargılar birer totolojiden öteye gidemez. O halde bilgimizi genişleten sentetik yargıların imkânını metafiziğin içinde bulmak gerekmektedir (Bird, 2006). Kavram ile nesneyi buluşturan yargıların özbilinç alanında bırakılması, yukarıda değindiğimiz totaliterlik sorununun yanı sıra bilgi ile praksis arasındaki bağın koparılması sonucunu da getirir. Aklın kendi kendine yeterliğinden yola çıkan Kartezyen bakış, sonuçta aklın otonomisinin yitirilmesine neden olur. Benzer şekilde empiristlerin deneyim alanında kalan bilgi anlayışı zihni yalnızca mekanik kurallara göre işleyen bir makineye dönüştürür; aklın spontan sorularını açıklayamaz, onu pasifleştirir ve otonomisini ortadan kaldırır. Aklın kuşku alanına düşmeksizin, kendi bilgisinin geçerliliğini otonomisini yitirmeden sınavabileceğini göstermek artık metafiziğin ana görevi haline gelir.

Gerçek bir bilmenin yollarını araştırırken akıl, kendisine sormaktan kaçamadığı ancak doğrudan doğruya kendinde yanıt bulamadığı spontan sorulardan yola çıkacaktır. Bir diğer deyişle akıl kendisini sınırlandırmaya ve eleştirmeye kendine dışsal bir sebeple değil, kendi doğası gereği başlayacaktır. Bu bakımdan Kant'ta akla sınır çizilmesi, aklın yetilerinin bir başka odak tarafından elinden alınması değil, tam tersine aklın bilgisinin imkânını tesis edebilmek için kendisine koyduğu sınıra işaret eder. Akıl nesne ile kavramı buluştururken ne rasyonalistlerdeki gibi kavramı nesneye dayatır ne de empiristlerdeki gibi nesneyi özneye olduğu gibi alır; akıl nesnelere ile kavramlar arasındaki bağlantıyı kurar ve bu kurucu niteliğini ortaya koyacak bir metafizik gereklidir (Ameriks, 2003).

Aklın kendisine sınır koyarak yetilerini belirleme çabası, bilgisinin geçerliliğini sınavacak başka akıllara ihtiyaç duyar. Böylelikle aklın otonomisini yitirmeden bilginin denetlenmesi imkânı ortaya çıkar. Kendisine sormaktan kaçamayacağı spontan sorular sayesinde akıl giderek nesneyle ilişkisinde hem nesneyi hem de kendisini kuran bir akla dönüşür. Ancak bu kurucu akıl bilgiyi inşa eden nitelikte bir kuruculuğa değil, nesne ile kavram arasındaki ilişkiyi sağlayan bir kuruculuğa sahiptir. Başka akıllara ihtiyaç duyarak bilgisini sınavan akıl anlayışı sadece episteme problemini değil tümel-tikel gerilimini de çözebilir; aklın mahkemesinin kurulmasıyla özneler-arasılık tesis edilir

ve akıl kamusallaşır. Otonomisinden vazgeçmeden demokratikleşen akıl düşüncesi, öznenin özgür eylemesini mümkün kılan fakat bu uğurda toplumsallıktan ödün vermeyen bir pratik anlayışını doğurur (Beiser, 2002). Bu düşünce, *Saf Aklın Eleştirisi*'nin birinci önsözündeki mahkeme metaforuyla daha iyi anlaşılır:

Açıktır ki bir hafifliğin değil ama bundan böyle yüzeysel bilgiyle oyalanmayan bir çağın olgunlaşmış *yargı gücünün* etkisi ve usa tüm görevleri içinde en güç olanımı, kendini-bilme görevini *yeniden* [italik benim] üstlenmesi ve bir mahkeme kurması için bir çağrıdır –bir mahkeme ki ona haklı savlarında güvence verirken, buna karşı tüm temelsiz istemlerini zora dayalı bir hükümle değil ama kendi benci ve değişmez yasalarına göre dışlayabilecektir. Ve bu mahkeme *arı usun eleştirisinin* kendisinden başka bir şey değildir. (Kant, 1993, s. 18)

Saf Aklın Eleştirisi'nin “Transendental Estetik” bölümünde Kant sentetik *a priori* yargıların olanaklılığını ortaya koyarken algı ile anlama yetisinin nasıl bir arada çalıştığını da sorgular. Burada temel düşünce özne ile nesnenin ilişkilene biçiminin transendentallığıdır; bir diğer deyişle özne nesneye teslim olmadan, nesneyi de olduğu gibi almadan, nesneye dair bilgisini genişleterek bir kavram altında toplayabiliyorsa bu bize sentetik *a priori* yargıların mümkün olduğunu gösterir. *Gelecekte Bir Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*'da da benzer biçimde nesne-kavram bağıntısına değinen Kant, Hume'un aklın örneğin “neden” bağıntısını düşünebilecek yetide olmadığı sonucuna varmasını “metafizik yoktur” sonucuna varmakla eş tutar. Saf aklın neden kavramını düşünebileceğini ortaya koymak ise metafiziğin mümkün olduğunu da ortaya koyacak, aynı zamanda metafiziğin temel ilkelerini belirleyecektir. Çelişki ilkesinden başka bir ilkeye ihtiyaç duyan sentetik *a priori* yargılar metafiziğin esas konusunu oluşturur. *Prolegomena*'nın genel sorusu olan metafiziğin olanaklı olup olmadığı sorusu, nesne ile o nesneye dair algımızın bir kavram altında bilgiye dönüşmesinde anlama yetisinin rolünü ortaya koyar:

Duyuların işi görmek, anlama yetisinininki düşünmektir. Düşünmek ise, tasarımları bir bilinçte birleştirmektir. Bu birleştirme ya sırf özneye ilgili olarak ortaya çıkar, o zaman da rastlantısal ve öznel, ya da nasıl oluyorsa olup biter, o zaman da zorunlu veya nesnel. Tasarımların bir bilinçte birleştirilmesi yargı olur. Demek ki düşünmek, yargıda bulunmaktan veya genel olarak tasarımları yargılarla ilgi içine sokmaktan başka bir şey değildir. Böylece yargılar ya öznel, ya nesnel, ya da nesnel, yani yalnızca bir öznede bilinçle bağlantı içine sokulduğu ve onda birleştirildiği zaman; ya da nesnel, yani genel olarak bir bilinçte, yani onda zorunlu olarak birleştirildiği zaman. Tüm yargıların mantıksal öğeleri, tasarımları bir bilinçte birleştirmenin çok çeşitli olanaklı yollarıdır. Ancak bunlar kavramlar olarak iş görüyorsa, tasarımların bir bilinçte zorunlu olarak birleştirilmesinin kavramları, dolayısıyla nesnel geçerli yargıların ilkeleridir. (Kant, 2000, s. 56)

Kant için metafiziğin alanı, aklın kendisine sormaktan kaçamayacağı ancak sınırsızca da bilemeyeceği ve dolayısıyla sadece deneyime ya da özbilince dayanarak yanıtlayamayacağı soruların alanıdır. Sorulara cevap verilemez oluşunu akıl yine kendine arar, metafizik bu nedenle nesnelere belirli bir şekilde bilme yetisini inceler. Metafizik duyuların bize verdiği algıya bağımlı olmayan bir biçimde saf bilginin kavramlarını kapsar ve “nesnelere dair saf akıldan çıkan kavramsal bilginin içeriği olarak, anlama yetisine ve aklın kendisine dayanır” (Baum, 2005, s. 32). Buradan hareketle denilebilir ki *Saf Aklın Eleştirisi*'nde aklın temel işlevlerine dair yapılan bölümlenme ve işlevlerin bütünlüğünün ortaya koyduğu kapasite anlayışı, metafiziğin sınırlarını ve konusunu da belirler.

Yine *Saf Aklın Eleştirisi*'nin Transendental Estetik bölümünde, duyularla bilme anlamındaki estetik kavramı, bilmenin transandantal içeriğine gönderme yapar; bilgi ne rasyonalistlerin iddia ettiği gibi kavramlarla ne de empiristlerin iddia ettiği gibi deneyle mümkündür. Aklın sınırsız bir bilme yetisiyle donatılması aklın otonomisini yitirmesine neden olur, bu deneyimin sınırlarını aşmış bizi fantezinin alanına götürür (Dicker, 2004). Kant bu noktada bilgiye neyin dayanak olup neyin olamayacağı konusunda bir ayrımın gerekli olduğunu belirtir. Bu ayrım olmadıyorsa ortak bir bilginin imkânı da ortadan kalkar. Burada algı ile yargı arasındaki ilişki önem kazanır:

Bütün yargılarımız önce sırf algı yargılarıdır: sadece bizim için, yani öznenin için, geçerlidirler; onları biz sonradan yeni bir ilgi içine, yani bir nesne ile ilgi içine sokarız ve onların her zaman bizim için ve aynı şekilde herkes için geçerli olmalarını isteriz. Çünkü, eğer bir yargı bir nesne ile uyuyorsa, o halde

aynı nesne hakkındaki bütün yargılar kendi aralarında da uyuşmalıdır; ve böylece deney yargısının genel geçerliği, onun zorunlu genel geçerliğinden başka hiçbir anlama gelmez. (Kant, 2000, s. 48)

Aklın kavramlar ve nesnelere arasında bağıntılar kurma yetisi, “neyi bilebilirim?” sorusuna bir cevap verme gerekliliğini aklın otonomisine bağlar. Bir başka deyişle, aklın kendisine sınır koyması onu özgürleştirir. Sınırsızca bilme iddiasında bulunan akıl tikel ilgiler alanında sıkışır, verdiği yargıların geçerliliği sınanamaz ve bu bizi bilginin değil hayal gücünün alanına götürür. Kant geleneksel metafiziği eleştirirken, deneyimi aşan ancak aklın sormaktan kaçamayacağı spontan soruları deneyim alanından çıkararak metafiziğin konusu haline getirir. Tanrı, özgür irade, özgürlük gibi konular deneyimin değil metafiziğin konusudur; sınırsızca bilen varlık anlayışıyla Tanrı'nın varlığının kanıtlanması da bu bakımdan Kant'a göre geleneksel metafiziğin düştüğü yanlışlardan biridir. Teorik aklın yapısının ortaya konması moralitenin imkân ve koşullarını da sergilemeye olanak sağlar; Kant aklın tarihini yeniden yazdığı kritiklerin ilkinden ikincisine teorik akıl ile pratik akıl arasındaki bu bağ vesilesiyle geçiş yapar. Akıl nesne ile özne arasında bağ kurarken doğanın yasaları da akılla ilişkilendirilir; teorik aklın birliğinin bu yolla sağlanması pratiğin alanında da bir birlik arayışını, özne ile özne arasındaki bağın kurulmasını mümkün kılar. İşte *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde Kant bu bağı ortaya koyarak, doğa alanından özgürlük alanına, bilen akıldan eyleyen akla geçer.

3. ÖZGÜRLÜK: AKTÖR OLARAK İNSAN

Pratik Aklın Eleştirisi'nin ilk planda ortaya koyduğu şey aklın yetilerinin bir bütünlük içinde olduğu ve özgürlüğün yalnızca bir ideal olarak değil nesnel gerçekliğiyle teorik akıldan çıkabileceğidir. Moral bir davranıştan söz etmenin tek yolu aklın otonomisini ortadan kaldırmadan ahlak yasaları oluşturmasından geçer; özgürlük ahlaki eylemin koşuludur. Burada kategorik imperatif kavramı önemlidir:

Genel olarak koşullu bir buyruk düşündüğümde, neyi içereceğini önceden bilmiyorum, ta ki koşulu bana verilsin. Kesin bir buyruk düşündüğümde ise, neyi içerdiğini hemen biliyorum. Çünkü buyruk yasadaki başka yalnızca maksimin bu yasaya uygun olması zorunluluğunu içerdiğinden, yasa ise onu sınırlayan hiçbir koşul içermediğinden, genel olarak bir yasanın genelliğinden başka bir şey kalmıyor; eylemin maksimi buna uygun olmalı ve buyruğu asıl zorunlu olarak sunan, yalnızca bu buyruktur.

Öyleyse kesin buyruk yalnızca bir tek tanedir, hem de şudur: ancak, aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun. (Kant, 2013, s. 37)

Pratik akla düşen görev koşulsuz bir biçimde, içeriği önceden belirlenmeden ahlaki eylemin yasalarını koymasındadır, bunu da ancak iyi isteme ile gerçekleştirebilir. İyi isteme içeriksiz olduğunda kategorik imperatife uygundur, bir diğer deyişle kategorik imperatif eylemlerin ahlaki yasalar temelinde olup olmadığını biçimsel açıdan test etmenin bir aracıdır. Çünkü iyiyi ancak o anda belirleyebiliriz, önceden belirlenmiş bir iyi içeriği pratik aklın yasalarının evrensellik talebini karşılayamaz. Eylemde bulunan özne ile eylemden etkilenen öznenin kültürel farkları ne olursa olsun tek bir dünya toplumunun üyeleriymişçesine davranmalarını sağlayan, dolayısıyla pratikte de kamusal fikrini veren de bu evrenselliktir.

İstemenin özerkliği bütün ahlak yasalarının ve bu yasalara uygun ödevlerin tek ilkesidir. Buna karşılık kişisel tercihin yaderkliği [heteronomi] herhangi bir yükümlülüğün temeli olmadığı gibi, üstelik böyle bir yükümlülük ilkesine ve istemenin ahlaklılığına karşıdır. Ahlaklılığın tek ilkesi, yaşamın her türlü içerikten (yani arzu edilen bir nesneden) bağımsız olmasından ve yine de kişisel tercihin sırf, bir maksimin alabileceği genel bir yasa koyucu biçim tarafından belirlenmesinden ibarettir. Bu bağımsızlık ise negatif anlamda özgürlüktür, oysa saf olarak pratik aklın bu kendi kendine yasa koyması, pozitif anlamda özgürlüktür böylece ahlak yasası saf pratik aklın özerkliğinden, yani özgürlüğün özerkliğinden başka bir şey ifade etmez. (Kant, 1999, s. 38)

Pratik akla verilen bu biçimsel test yetkiyle aslında aklın otonomisi korunarak kamusal yolun açılmaktadır. Davranışlarımızın ardında yatan nedenlerin önceden belirlenmediği, dolayısıyla ödevle ilişkisini bir çıkar üzerinden kurmadığı durumlarda belirlenmemiş bu içerik alanı bir tartışma

alanı da olur aynı zamanda. Kant'ta saf, sabit ve bir otoriteden çıkan ahlak yasaları yoktur; ahlak yasaları ancak ve ancak akıl sahibi varlıkların kendilerini yargılama kapasitelerinden çıkar. Ancak bu tür bir yargılama kişinin kendisinde kalarak yaptığı bir yargılama değildir; rasyonel varlıklar olarak insanların eylemlerinin etkileri bağlamında bir diyalog içine girmeleri de gerekir. Burada teorik akılı açıklarken Kant'ın ortaya koyduğu bir başkasının aklına ihtiyaç duyma fikri yeniden görülmektedir. Ahlak ve özgürlük alanları salt bireysellikte açıklanamayacağı gibi, bireyi saf dışı bırakan bir kültür ya da gelenek algısıyla da belirlenemez. İnsan akılı eylemlerinin ahlaki olup olmadığını test edebilecek, bu bakımdan da kamusal yaşamda iletişim yoluyla moral yasalara uygun davranma kapasitesine sahip ve böylece kendi sınırlarını çizebilen bir akıldır. Sınırını çizerek belirleme pratik akılla teorik aklın birlik ve uyumunu ortaya koyar; pratik akıl da tıpkı teorik akıl gibi koşulsuzdu arar:

İşte uyumun yeni bir biçimiyle, yeteneklerin uyum içinde olduğu yeni bir boyutla karşılaşırız. Aklın spekülatif ilgisine göre algılama yasayı yapar, akıl düşünür ve simgeleştirir (deneyim nesnesiyle “karşılaştırmalı olarak” kendi İde’sinin nesnesini belirler). Aklın pratik ilgisine göre akıl kendi yasasını yapar; algılama yargılar ya da karşı düşünce bile ileri sürer (bu düşünce çok basit olsa ve basit bir karşılaştırmayı içerse bile) ve simgeleştirir (duyarlı doğal yasadın, duyu-üstü bir doğa için bir tip soyutlar). (Deleuze, 2011, s. 45)

Kant'ın pratik akıl ile teorik akıl arasında kurduğu bağlar ve ortaya serdiği bütünlük, üçüncü kritikte de yargı vermenin olanaklılığı çerçevesinde gösterilir. İnsanın doğa ya da özgürlük alanının dışında, güzellik gibi son derece öznel bir duyguya –hoşlanma– dayanan bir alanda da evrensellik talebiyle yargıda bulunması, teorik akılı incelerken sözünü ettiğimiz tümel-tikel gerilimini çözmeye, otonomiye koruyarak kamusalılığı sağlamaya yönelik bir ileri adımdır. Çünkü kendi eyleminin ilkelerinin evrenselliğini ileri sürebilmem için kendimi adeta dışarıdan bir göz gibi izlerken, eylemimi biçimsel bir yasaya dayanarak sınaması gerekir, bir başka ifadeyle “rasyonel olmayan bir eyleyen ile bu eylemlerin rasyonel gözlemcisi” olarak ikiye bölünmüş bir eyleyen olurum (Kuehn, 2001, s. 202). Kant'ta etik, temelindeki evrensel bir ahlak ilkesi yoluyla politik bir teori öne sürer, buna göre sadece insan olarak sahip olduğumuz saygınlık gereği, kimseyi kendi çıkarlarımız uğruna araç olarak kullanmaya ve bir başkasının özgürlüğüne yönelik müdahaleye hakkımız yoktur (Sullivan, 1994, s. 29).

4. GÜZELLİK: YARGI VEREN İNSAN

Kant'ın eleştirel felsefe projesinin üçüncü bölümünü oluşturan *Yargı Gücünün Eleştirisi* estetiğin bir felsefi çalışma alanı olarak temellenmesine sunduğu katkının yanı sıra yayınlandığı zamana dek öne sürülmüş sanat ve güzellik kuramlarından ayrıldığı noktalar bakımından da önemlidir. Kant'ın bu üç yapıtı ortaya koymak istediği bütünsel bakışın birbiriyle bağlantılı parçalarıdır. *Yargı Gücünün Eleştirisi* esas meselesi doğadaki ya da sanattaki ‘güzel’in ve ‘yüce’nin insandaki zeminini tartışmak ve ortaya koymaktır. Bu bakımdan Kant güzel ve yüce algısının insan akılı, anlama yetisi ve hayal gücü yetisinde ne türden ilişkiler sonucunda ortaya çıktığını göstermek istemiştir ve Kant'ın estetiği yaratımdan çok alımlama estetiğidir (Wenzel, 2005, ix). Dolayısıyla insanın güzeli alımlaması ve yargıda bulunabilmesi bağlamında yargı verme yetisinin olanağını ve insanın yetilerinin birbiriyle olan ilişkileri aracılığıyla nasıl bir bütün oluşturduğunu da gözler önüne serer.

Yargı yetisini ele almakla Kant eleştirel felsefesinde bir “orta terim” belirleyerek *Saf Aklın Eleştirisi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde ortaya konan aklın kural koyucu ve anlama yetisinin bu kuralları uygulayacağı nesnelere belirleyici ilkelerinin yanına bu ilkelerin uygulanışında dikkat edilecek kriterleri, bir diğer deyişle ayırt etme, kural altına alma ölçütünü yerleştirir (Altuğ, 1989, s. 16). Bu ölçütü çözümlerken ilk iki kritikte olduğu gibi “olgu”lara bakan Kant tipik bir sanat kuramından bekleneceği gibi güzelin özelliklerine ya da bir nesneyi ‘güzel’ yapan unsurlara yönelmek yerine bir nesneyi güzel olarak değerlendirirken kullandığımız zihin ve bilgi yetilerine odaklanır.

Estetik yargı yetisinin analitiğine güzelin analitiğiyle başlayan Kant, söz konusu çözümlenmesinde beğeni yargısının estetik olduğunu kanıtlamak için yargıyı oluşturan güzelin hoşlanma duygusu uyandıran diğer durumlardan nasıl ayrıldığını ortaya koyar. Böylelikle beğeni yargısının nitelik bakımından uğrağını açıklamaya koyulur. İyiden hoşlanma ile hoş olandan hoşlanma durumlarını güzelden hoşlanma ile karşılaştırdığımızda gerek hoşlanma duygusunu uyandıran araçlar gerekse de yaklaşım bakımından nasıl ayrıldıklarını görüyoruz. Kant'ın beğeni yargısının nitelik bakımından birinci uğrağını açıkladığı bu karşılaştırmadan çıkan sonuca göre, güzelde çıkarsız, kavrama dayanmayan bir yargı yetisinden söz edilebilirken, iyi ve hoşta akıl ya da us yoluyla belirlenmiş bir çıkar ya da kavram vardır.

Beğeni yargısının nicelik bakımından ikinci uğrağı ise güzelin kavram olmaksızın nasıl evrensel olarak tasarımlanabileceğini açıklar. Beğeni yargısı “tüm çıkardan yalıtılmanın bilinci ile, herkes için geçerlik isteminde bulunmalı, ve bunu nesnelere üzerine dayalı bir evrenselliğe bağlı olmaksızın yapmalıdır” (Kant, 2000, s. 62). Bir diğer deyişle beğeni yargısının talep ettiği evrensellik nesnel bir zemine dayanmaz, çünkü ortada nesnel olarak iletilebilir belirli bir kavram yoktur, ama öznel olarak haz duygusunda temsil edilen tekil bir evrenselliştir.

Beğeni yargısının ilişki bakımından üçüncü uğrağında Kant ereksiz erekselliğin biçim yoluyla mümkün olduğunu açıklar. Birinci uğrakta açıklandığı üzere beğeni yargısının çıkarsız oluşu ve ikinci uğrakta belirtildiği gibi belirli bir kavram taşıyor oluşu nedeniyle beğeni yargısının nesneyi içeriğinden ya da amacından bağımsız bir dayanakla güzel olarak belirlediğini ortaya koyarak Kant aslında bir nesnenin yarattığı estetik hazzın onun amacıyla, işleviyle ya da ereğiyle değil (bir ereksellik taşıdığı halde), biçimi dolayısıyla evrensel olarak iletilebilir olduğunu gösterir. Beğeni yargısının *a priori* zemininin ve ereksellekle ilişkisinin açıklandığı bölümlerin ardından Kant güzelliğin, bir nesnenin belirli bir amaç tasarımıyla ayrı olarak nesnede algılanan erekselliğin biçimi olduğunu ifade eder.

Beğeni yargısının son uğrağı kipliğine göre belirlenir ve bu yargıda bulmayı umduğumuz öznel evrenselliğin “ortak duyu”yu gerekli bir koşul olarak varsaydığını gösterir. İletilebilir bir kavram taşınamasına rağmen beğeni yargısı öznel yargılarımızda temsil edilerek bir evrensellik talebinde bulunuyorsa bu evrenselliğin zeminini oluşturacak bir “ortak duyu” düşüncesini zorunlu olarak gerektirir. Zaten beğeni yargısının *a priori* bir zemine sahip olması, biçimle ilişkili ve çıkarsız olması Kant'ın son uğrakta açıkladığı “ortak duyu” düşüncesini temellendirmektedir. Bu dört uğrak üzerinden beğeni yargısına dair çıkaracağımız sonuç şudur: Beğeni yargısı (1) öznel ama çıkardan bağımsızdır, (2) kavram taşımaz ama evrenseldir, (3) ereksizdir ama erekseldir ve (4) özgürdür ama zorunludur.

Beğeni yargısını irdelerken Kant'ın neden güzelden yüceye geçtiği ya da neden yücenin beğeni yargısı altında incelendiği sorusu daha en başta dikkat çektiğimiz zihnin üç yetisi ayrımına dayanarak cevaplanabilir. Yüce karşısında duyduğumuz heyecan her ne kadar güzel karşısındaki durumumuzdan farklı olsa da ortaya çıkan haz duygusu yüceyi üç zihin yetimizden haz ve hazzsızlık ile ilgili olanında, yani yargı yetisinde ele almayı zorunlu hale getirir. Ayrıca ilerleyen bölümlerde göreceğimiz üzere yüce ne aklın kuralları koymasıyla ne de anlama yetisinin bu kuralların uygulanmasına dair ilkeleriyle ilişkilidir, yüce tıpkı güzel gibi doğrudan doğruya hayalgücü yetisiyle ilgilidir, bu nedenle de estetik bir kategori olarak ele alınmalıdır.

Kant yücenin analitiğini güzelin analitiğinden bir geçişle başlatır, zira güzel ve yüce iki ayrı yargı yetisiyle ortaya çıkmaz, beğeni yargısının estetik değerlendirmede kullandığı birbirinden farklı şekillerde yürüyen iki güç aracılığıyla değerlendirilir. Hem yüce hem de güzel duygusu estetik derin düşünmenin sonuçlarıdır ancak bu düşünmenin ya da değerlendirmenin yapılaş biçimi bakımından farklar taşırlar. Kant bu nedenle güzelin analitiğinden yücenin analitiğine geçiş bölümünü güzel ve yüce duyguları arasındaki benzerlikler ve farkları açıklamaya ayırır, böylece hem yüce duygusunun

bir tanımını mümkün olacaktır hem de güzelin analitiğinde yaptığı gibi nicelik, nitelik, ilişki ve kipli bakımından durumunu karşılaştırmalı olarak vermek.

Yüceden hoşlanmayı, hayranlıkla olan ilişkisi açısından olumsuz bir haz diye niteleyebiliriz ancak bu onu güzelin **karşıtı** [*İng.* contrary, *Alm.* Widerspiel] yapmaz, yüce daha ziyade güzelin **dengi** [*İng.* counterpoise, *Alm.* Gegengewicht] olarak ele alınmalıdır zira nesneyi ayırmsamak için kendisini yükseltmeye, hayalgücü yetisinin sınırlarını duyularüstüne genişletmeye çalışan öznedeki kendi büyüklüğü ve gücüne dair bir his ortaya çıkarır. Ancak bu his için diğer yandan da zihinsel süreçte ayırmsadığı nesnenin sergilenişi daima güzel olmalıdır yoksa oluşacak duygu bir tür iğrenme ya da tiksinti olacaktır ki yücenin temelindeki heyecanın, hayranlığın ya da huşunun tek başına bunlarla oluşması imkânsızdır. Yine de yüce duygusunu esas uyandıranın nesnede olmadığını Kant'ın şu cümlesiyle ortaya koyduğunu hatırlamakta fayda var: “Doğadaki Güzel için kendi dışımızda bir zemin aramalıyız; ama Yüce için bunu yalnızca içimizde ve doğanın tasarımına Yüceliği getiren düşünme türünde aramalıyız.” (Kant, 2000, s. 101)

O halde duyu nesnelere yüce diyemeyeceğimiz gibi yüceyi güzelden ayıran bir özelliğe de ulaşmış oluyoruz: biçim ve biçimsizlik özelliği. Güzele dair beğeni yargısı nesnenin biçimi tarafından uyandırılıyorken yüce duygusu biçimin eksikliğinde de bir nesneye yönelebilir. Biçimle olan bu ilişkisi nedeniyle de yüceyi güzelde olduğu gibi niteliksel uğraktan değil niceliksel uğraktan çözümlenmeye başlıyor Kant. Biçim ve biçimsizlik ile olan bu ilişkileri nedeniyle güzel ve yücenin yargı gücü dışındaki bilme yetileriyle olan ilişkileri de farklıdır. Güzel duygusu biçimden çıktığı ve biçim de bir tür sınırlama olduğu için bu duygu anlama yetisiyle ilişkilidir çünkü Kant'ın *Saf Aklım Eleştirisi*'nde üzerinde durduğu dünyanın sınırlılığı-sınırsızlığı ve bunun bilme yetilerimizce kavranılabilir olup olmadığı sorusu sınırı anlama yetisi için bir yöntem olarak belirlerken, sınır, sınırlılık ve sınırlılık kavramlarının şayet bilginin nesnelere olarak ele alınıyorlarsa usun alanına dâhil edilmeleri gerektiği sonucunu ortaya koyar. Dolayısıyla yüce duygusu sınırsızlık ve biçimsiz oluş bakımından us ile ilişkilidir. (Lyotard, 1991, s. 58)

Bu noktadan sonra Kant yüceyi nerede bulup nerede bulamayacağımız konusunda netlik kazandırarak yüce üzerine estetik yargılarımızın bir özelliğine daha dikkat çeker:

Ama yalnızca şu kadarını belirteceğim ki, eğer estetik yargı *arı* ise (us yargısı olarak hiçbir *teleolojik* yargı ile *karışmamışsa*) ve estetik yargının bir eleştirisinin bütünüyle uygun bir örneği olarak verilecekse, Yüceyi onlarda bir insan ereğinin biçimi olduğu gibi büyüklüğü de belirlediği sanat ürünlerinde (örneğin yapılar, sütunlar vb.) değil, *kavramları kendilerinde belirli bir ereği taşıyan* doğa şeylerinde de (örneğin tanıdık doğa belirlenimleri olan hayvanlar) değil, ama yalnızca büyüklük kapsadığı sürece ham doğada (ve bunda da ancak edimsel tehlikeden doğan herhangi bir çekiciliği ya da heyecanı kendisinde taşımadığı sürece) göstermeliyiz. (Kant, 2000, s. 111)

Buradan çıkan sonuç, yüce üzerine bir yargının tıpkı güzel üzerine bir yargıdaki gibi nesnel bir ereği zemin almadığıdır ki bu özelliği bizi yücenin nicelikten sonraki diğer uğraklarına götürmesi bakımından önemlidir. Mademki arı yargı yetisi nesnel ereği zemin olarak almıyor yani öznel bir ereksellik taşıyor ve bu yolla evrensel olabiliyorsa ve mademki yücede güzelde olduğu gibi biçim üzerinden bir haz doğmuyor o halde yücedeki öznel erekselliğin kaynağı nedir?

Bu noktada anlama yetisi yardımıyla yapılan mantıksal büyüklük hesaplamasını ve diğer tarafta da estetik büyüklük hesaplamasını düşünelim. Mantıksal büyüklük hesaplamasında sayı kavramları kullanılır: sonsuza giden bir dizi içinde yer alan, birbiriyle ölçülebilir dolayısıyla ilerlemesi sırasında herhangi bir engelle karşılaşmayacağımız ölçü birimleri. Ancak estetik büyüklük değerlendirmesi yaparken devreye us girer ve us verili nesneyi bir bütün olarak düşünmeyi talep eder, sonsuza gitse bile verili bütünlüğün ayırmsanan her parçasının toparlanmasını ister. Fakat yukarıda da değindiğimiz üzere saltık büyüklük başka bir şeyle karşılaştırılmaz bir büyüklüktür ve sonsuz da saltık bir büyüklüktür. Anlama yetisinin duyuların ötesine geçerek bütünü düşünebilmekle bile duyularüstü bir yeti sahibi olduğunu gösterir ki bu bütün düşüncesi ya da sonsuzluk ideası ancak estetik büyüklük değerlendirmesinde mümkündür. Çünkü ancak burada hayalgücü yetisi ilerleyen bir

bütün içindeki ayrımsamaları toparlamakta yetersizlik hisseder, oysa matematiksel büyüklük değerlendirmesinde anlama yetisi kullanabileceği en temel ölçüyü kolayca bulabilir. Anlama yetisinin sonsuzluk olarak aldığı estetik büyüklük değerlendirmesi yaparken hayalgücü yetimize saltık büyüklük olarak almamızdan dolayı oluşan çelişki bizi duyulurüstü bir temele dayanmaya götürür. Çünkü hayalgücü yetisinin bütün toparlama çabasını boş yere harcadığı büyüklükteki bir doğa nesnesi doğa kavramımızı duyularımızın bütün ölçütlerinin ötesine taşır. Buradan güzel ve yücenin karşılaştırılmasında daha önce değindiğimiz bir noktanın altını tekrar çiziyor Kant: Güzele dair bir yargı bildirirken hayalgücü yetisi kavram olmaksızın öznel bir ereksellik dolayısıyla evrensellik talep ederken anlama yetisinin kavramları ile uyum içinde olma çabasıdır. Oysa yüce yargısında görüsel olarak toparlayamadığımız bütünü duyularüstü bir dayanak üzerinden düşünebilmemiz bizi usun idealarına yaklaştırır ve yüce yargısı hayalgücü yetisinin bu idealarla bir uyumunu gerektirir. Sonuç olarak diyebiliriz ki matematiksel yücenin konusu güzel yargısında olduğu gibi bir doğa nesnesi değildir, bir ilişkidir. Güzel yargısında bulunurken “şu” ya da “bu” gibi işaret adları kullanabilirken yüce yargısında yalnızca bir durumu konu edinebiliriz. “(...) gerçek yücelik yalnızca yargılayanın anlığında aranmalıdır, yargılanması onun bu durumuna vesile olan doğa nesnesinde değil.” (Kant, 2000, s. 115)

Güzel üzerine bildirilen estetik yargıların talep ettiği evrensellik ve dolayısıyla zorunluluk yüce üzerine yargılarda da var mıdır, varsa bu nasıl bir temelden kaynaklanır? Kant ahlaki düşünceleri gelişmemiş insanların, hayalgücü yetisinin doğayı usun idealarına uygun kılmak için genişlemesi yoluyla sonsuzu görebilmek yerine ölçülemez büyüklük karşısında çaresiz kalmış hayalgücü yetisinin doğanın erki altındaki güçsüzlüğünde takılıp kaldıklarını öne sürer. Bu nedenle yüce üzerine arı estetik bir yargı bildirebilmek için kültüre ihtiyaç vardır, ancak bu yargı kültürden doğmaz, geleneksel bir yolla toplum içinde iletilmez. Kant’a göre bu kültürün temelinde her insanda olmasını beklediğimiz “ahlaksal olana eğilim” vardır (Kant, 2000, s. 127). Yüce üzerine yargıların zorunlu olarak öznel bir evrensellik taşımasının nedeni budur ve yine aynı nedenle yargı yetisi salt bir duygu olarak ele alınamaz, temelinde *a priori* ilkeler bulunması bakımından transandantal felsefenin bir konusu olur.

5. SONUÇ

Yargı Yetisinin Eleştirisi’nin *Saf Aklın Eleştirisi* ile *Pratik Aklın Eleştirisi* arasında bir köprü görevi gördüğü fikrinden yola çıktığımızda, bu üç eseri aklın bilmeye koyduğu kurallar, bu kuralların geliştirebileceği ilkeler ve bu ilkelerin zeminini belirleyen ölçütleri ortaya çıkaran bir bütünselliği de görürüz. Bu üç eleştiri sistematik bir biçimde ele almakla *Yargı Gücünün Eleştirisi*’nde güzele dair yargı verme kapasitemizin neden genel anlamda yargı vermenin olanağını da sunduğunu ortaya koyabiliriz. Bilme yetilerine ilişkin Kant’ın önerdiği şema, beğeni yargısının akıl ve anlama yetisiyle ilişkisini, dolayısıyla da sanatın doğa ve özgürlük ile ilişkisini ortaya serer.

Kant’ın yargı verme yetisi bağlamında belirleyici yargılardan ayırdığı reflektif yargılar bize tikelin özgürlüğünü koruyarak geneli aramanın bir olanağını verir. Estetik yargılar, tikelden yola çıkarak kurala gittiği için reflektiftir, aynı zamanda temelinde haz duygusu vardır. Bu açıdan Kant duyguların da “en geniş anlamıyla rasyonel bir şekilde” (Shaper, 2005, s. 158) ortaya konabileceğini gösterir. Beğeni yargısına temel olan hazın iletilebilir olması Kant’ın dört uğrakta açıkladığı yargının nitelik uğrağıyla, çıkarsız oluşuyla ilişkilidir. Bir başkasında da haz duygusu oluşturabileceğini düşünerek bir şeyden haz duymak, o şeyi beğenmek, o şeye dair kişisel çıkardan uzak olduğumuzu, beğenin temelinde böyle bir çıkar olmadığını gösterir. “Dahası, iletilebilir haz, dünya karşısında bir hayranlık hissetmeyi bildirir ve bu şekilde hisseden biri bencilce kendine haz verene nesnelere sahip olmaya çalışmaz: onları takdir eder ve över.” (Shaper, 2005, s. 158).

Beğeni yargısının olanaklılığı sorusu, genel anlamda transandantal felsefede, ilk başta da *Saf Aklın Eleştirisi*’nde Kant’ın sentetik *a priori* yargıların olanağına dair sorusuyla bütünlüktedir (Shaper,

2005, s. 162). Yargıların olanağını olan haz duygusundan yola çıkarak ortaya koymakla Kant, en öznel alanımızda bile bir tür iletilebilirlik olduğunu, bu yolla da otonominin korunarak öznel arasında bir bağ kurulabileceğini de göstermiş olur. Güzellik Kant'a göre bir bilgi alanı değildir, duygudan çıkan yargının alanıdır; nesne bir nitelik ya da o nesne dolayısıyla akılda bir kavram da değildir. Güzellik hayal gücü ile anlama yetisinin özgür uyumunu sağlayan hazzın temelidir. Özgür bir uyum içindeki yetilerimiz bize evrensel olmasını bekleyeceğimiz bir güzel yargısını sağlar.

Aklın birbirinden ayrı fakat birbiriyle ilişkili yetileri yoluyla Kant, herhangi bir otoriteye bağlanmadan aklının kapasiteleri sayesinde bilgiye erişebilen, davranışlarının ahlakiliğini test edebilen ve yargıda bulunabilen bir akılsal varlıktan, insandan söz etmiş olur. Böylesi bir insan ancak ve ancak toplumsal bir yaşantının içinde bu kapasitelerini kullanabilir, ama aynı zamanda bu kapasitelerini kullanmak yoluyla toplumsal yaşamın içinde bireysel otonomisini de koruyabilir. Kant'ın üç eleştiride ortaya koyduğu insan ve onun kapasiteleri, birbirine temas etmeden, bir diyaloga girmeden, yalnızca verili kültürel ve geleneksel çerçevede yaşayacak insana değil, tam da modern dönemde bilmeye, anlamaya, birbiri üzerinde etkide bulunmayla ve yargı vermeyle toplumsal yaşamın bir parçası olabilecek insana daırdır. Bu bakımdan Kant bir yandan çağının gereksinim duyduğu insan anlayışının temellerini ortaya koyar, diğer yandansa bu anlayışın barındırdığı kapasitelerle nasıl bir kamusalık yaratılabileceğinin bir ön fikrini vermiş olur.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (1989). *Kant Estetiği*. Payel Yayınları. İstanbul
- Ameriks, K. (2003). *Intepreting Kant's Critiques*. Clarendon Press. Oxford.
- Baum, M. (2005). Kant ve Saf Aklın Eleştirisi. *Cogito*. 41-42:31-56.
- Beiser, F. C. (2002). *German Idealism*. Harvard University Press. Cambridge.
- Bird G. (2006). Kant's Analytic Apparatus. *A Companion to Kant*. Blackwell 125-139. Oxford.
- Deleuze G. (2011). *Kant'ın Eleştiri Felsefesi*. Cem Yayınevi. İstanbul.
- Dicker, G. (2004). *Kant's Theory of Knowledge*. Oxford University Press. New York.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*. İdea Yayınevi. İstanbul.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. Türkiye Felsefe Kurumu. Ankara.
- Kant, I. (2000). *Critique of Power of Judgment*. Cambridge. New York.
- Kant, I. (2000). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Türkiye Felsefe Kurumu. Ankara.
- Kant, I. (2013). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Türkiye Felsefe Kurumu. Ankara.
- Lyotard, J. F. (1994). *Lessons on the Analytic of the Sublime*. Stanford University Press. California.
- Schaper, E. (2005). Beğeni, Yücelik ve Deha: Doğa ve Sanat Estetiği. *Cogito*. 41-42: 154-182.
- Sullivan, R. J. (1994) *An Introduction to Kant's Ethics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Wenzel, C. H. (2005). *An Introduction to Kant's Aesthetics: Core Concepts and Problems*. Blackwell. Oxford.
- Wood, A. (2005). *Kant*. Blackwell. Oxford.

